

Retningslinjer for stemmegivning

KLP OG KLP-FONDENE

KLP og KLP-fondenes retningslinjer for stemmegivning

Godkjent av: Konsernsjef

Dato: 04.04.2019

Gjeldende fra: 04.04.2019

Versjon: 2

INNLEDNING.....	2
1. REDEGJØRELSE FOR EIERSTYRING OG SELSKAPSLEDELSE.....	3
2. VIRKSOMHET.....	3
3. SELSKAPSKAPITAL OG UTBYTTE.....	3
4. LIKEBEHANDLING AV AKSJEIERE OG TRANSAKSJONER MED NÆRSTÅENDE.....	4
5. AKSJER OG OMSETTELIGHET.....	4
6. GENERALFORSAMLING.....	4
7. VALGKOMITÉ.....	5
8. STYRET, SAMMENSETNING OG UAVHENGIGHET.....	5
9. STYRETS ARBEID.....	6
10. RISIKOSTYRING OG INTERN KONTROLL.....	7
11. GODTGJØRELSE TIL STYRET.....	7
12. GODTGJØRELSE TIL LEDENDE ANSATTE.....	7
13. INFORMASJON OG KOMMUNIKASJON.....	9
14. SELSKAPSOVERTAKELSE.....	9
15. REVISOR.....	10
DOKUMENTHISTORIKK.....	10

Innledning

KLP og KLP-fondenes ansvar er å maksimere en langsiktig verdiskaping på den kapital vi forvalter. Vi har derfor en ambisjon om å være en aktiv og ansvarlig investor og eier. Det å utøve våre stemmeretter, basert på tydelig kommuniserte retningslinjer, er et viktig virkemiddel for å ivareta disse oppgavene.

KLP og KLP-fondenes eierstyring og stemmegivning bygger på beste praksis innenfor corporate governance som nedfelt i *Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse*. Den er også i tråd med *OECDs retningslinjer for flernasjonale selskap*, *OECDs prinsipper for eierstyring og selskapsledelse* samt KLPs tilslutning til FNs Global Compact og FNs prinsipper for ansvarlige investeringer (PRI).

I utøvelsen av stemmeretter er *Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse* spesielt viktig. KLP og KLP-fondenes retningslinjer for stemmegivning bygger på denne standarden. Dette dokumentet har samme kapittelinnndeling som anbefalingen, med presiseringer av KLP og KLP-fondenes retningslinjer under det enkelte kapittel. Kapittelteksten er en ordrett gjengivelse av anbefalingen. Se også utdypende kommentarer til *Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse* på www.nues.no.

Retningslinjene er ikke uttømmende, men adresserer de vanligste sakene det blir stemt over på generalforsamlinger. Vi vil ta stilling til alle saker som er til behandling og vurdere behovet for særskilte hensyn.

1. Redegjørelse for eierstyring og selskapsledelse

- Styret skal påse at selskapet har god eierstyring og selskapsledelse.
- Styret skal gi en samlet redegjørelse for selskapets eierstyring og selskapsledelse i årsrapporten. Redegjørelsen skal omfatte hvert enkelt punkt i anbefalingen.
- Dersom denne anbefalingen ikke er fulgt, skal det forklares.

2. Virksomhet

- Selskapets vedtekter bør angi tydelig den virksomheten selskapet skal drive.
- Styret skal utarbeide klare mål, strategier og risikoprofil for virksomheten, slik at selskapet skaper verdier for aksjonærene.
- Selskapet bør ha retningslinjer for hvordan det integrerer hensyn til omverden i verdiskapningen. Styret bør evaluere mål, strategier og risikoprofil minst årlig.

KLP og KLP-fondenes retningslinje:

Styrets arbeid med strategi og mål bør inkludere vesentlige risikoer, muligheter og mål for bærekraftig verdiskaping.

3. Selskapskapital og utbytte

- Styret bør påse at selskapet har en kapitalstruktur som er tilpasset selskapets mål, strategi og risikoprofil.
- Styret bør utarbeide og gjøre kjent en klar og forutsigbar utbyttepolitikk.
- Forslag om at styret skal få fullmakt til å dele ut utbytte, bør være begrunnet.
- En styrefullmakt til å forhøye aksjekapitalen eller erverve egne aksjer bør gjelde et definert formål. En slik styrefullmakt bør ikke være lenger enn frem til neste ordinære generalforsamling.

KLP og KLP-fondenes retningslinje:

Generelle fullmakter til å foreta kapitalforhøyelse bør normalt ikke utgjøre mer enn ti prosent av kapitalen. I tilfeller hvor generelle emisjonsfullmakter totalt overskrider ti prosent uten at det foreligger en konkret og tilfredsstillende begrunnelse, vil KLP og KLP-fondene stemme mot å gi styret en slik fullmakt. Tilsvarende gjelder styrefullmakter til kjøp av egne aksjer. Egne aksjer bør i utgangspunktet slettes ved nærmeste generalforsamling.

4. Likebehandling av aksjeeiere og transaksjoner med nærstående

- Dersom eksisterende aksjeeieres fortrinnsrett ved kapitalforhøyelser fravikes, bør det begrunnes. Dersom styret vedtar kapitalforhøyelsen med fravikelse av fortrinnsretten på bakgrunn av fullmakt, bør begrunnelsen offentliggjøres i børsmelding i forbindelse med kapitalforhøyelsen.
- Selskapets transaksjoner i egne aksjer bør foretas på børs eller på annen måte til børskurs. Dersom det er begrenset likviditet i aksjen, bør kravet til likebehandling vurderes ivaretatt på andre måter.
- Ved ikke uvesentlige transaksjoner mellom selskapet og aksjeeier, aksjeeiers morselskap, styremedlem, ledende ansatte eller nærstående av disse, bør styret sørge for at det foreligger en verddivurdering fra en uavhengig tredjepart. Dette gjelder ikke når generalforsamlingen skal behandle saken etter reglene i allmennaksjeloven. Uavhengig verddivurdering bør foreligge også ved transaksjoner mellom selskap i samme konsern der det er minoritetsaksjonærer.

5. Aksjer og omsettelighet

- Selskapet bør ikke begrense adgangen til å eie, omsette eller stemme for aksjer i selskapet.
- Selskapet bør gjøre rede for begrensninger i adgangen til å eie, omsette eller stemme for aksjer i selskapet.

KLP og KLP-fondenes retningslinje:

KLP mener at alle aksjer bør gi lik rett i selskapet, og vil stemme mot forslag om mer enn én aksjeklasse.

6. Generalforsamling

- Styret bør legge til rette for at aksjeeierne kan delta i selskapets generalforsamling
- Styret bør sørge for at:
 - saksdokumentene er utførlige og presise nok til at aksjeeierne kan ta stilling til alle saker som skal behandles
 - påmeldingsfristen settes så nær møtet som mulig
 - styret og leder av valgkomiteen er til stede på generalforsamlingen
 - generalforsamlingen kan velge en møteleder som er uavhengig
- Aksjeeierne bør kunne stemme i hver enkelt sak, herunder stemme på enkeltkandidater ved valg. Aksjeeiere som ikke kan være til stede på generalforsamling bør gis anledning til å stemme. Selskapet bør utforme et fullmaktsskjema og oppnevne en person som kan opptre

som fullmektig for aksjeeiere.

KLP og KLP-fondenes retningslinje:

- Påmeldingsfristen bør ikke være tidligere enn tre dager før møtedato.
- Dagsorden bør være detaljert og legge til rette for at votering skjer på enkeltpunkter og ikke ved at flere saker er samlet under ett punkt.

7. Valgkomité

- Selskapet bør ha en valgkomité, og valgkomiteen bør vedtektsfestes. Generalforsamlingen bør fastsette nærmere retningslinjer for valgkomiteen, velge komiteens leder og medlemmer og fastsette komiteens godtgjørelse.
- Valgkomiteen bør sammensettes slik at hensynet til aksjonærfellesskapets interesser blir ivaretatt. Flertallet i valgkomiteen bør være uavhengig av styret og øvrige ledende ansatte. Maksimalt ett medlem av valgkomiteen bør være styremedlem og bør da ikke stille til gjenvalg til styret. Daglig leder eller andre ledende ansatte bør ikke være medlem av komiteen.
- Valgkomiteens oppgave bør være å foreslå kandidater til styret og valgkomiteen (eventuelt bedriftsforsamlingen) og godtgjørelse til medlemmene av disse organer.
- Valgkomiteens bør begrunne hvert forslag til kandidater.
- Selskapet bør informere om hvem som er medlemmer av komiteen og eventuelle frister for å foreslå kandidater.

KLP og KLP-fondenes retningslinje:

Selskapet bør oppgi styrekandidater og sende ut valgkomiteens innstilling i forkant av generalforsamlingen. Hvis kandidatene ikke presenteres før generalforsamlingen vil KLP og KLP-fondene normalt stemme blankt.

8. Styret, sammensetning og uavhengighet

- Styret bør sammensettes slik at det kan ivareta aksjonærfellesskapets interesser og selskapets behov for kompetanse, kapasitet og mangfold. Det bør tas hensyn til at styret kan fungere godt som et kollegialt organ.

KLP og KLP-fondenes retningslinje:

Styremedlemmer må ha og bruke tilstrekkelig tid på sitt verv. Ved gjenvalg av styremedlemmer vil deltakelse legges til grunn, såfremt ikke særskilte omstendigheter foreligger.

- Styret bør sammensettes slik at det kan handle uavhengig av særinteresser. Flertallet av de aksjeeiervalgte medlemmene bør være uavhengige av ledende ansatte og vesentlige forretningsforbindelser. Minst to av de aksjeeiervalgte medlemmene bør være uavhengige av selskapets hovedaksjeeiere.
- Ledende ansatte bør ikke være medlem av styret. Dersom ledende ansatte er styremedlem, bør det begrunnes og få konsekvenser for organiseringen av styrets arbeid, herunder bruk av styreutvalg for å bidra til en mer uavhengig forberedelse av styresaker, jf. kapittel 9.
- Generalforsamlingen (eventuelt bedriftsforsamlingen) bør velge styreleder.
- Styremedlemmer bør ikke velges for mer enn to år av gangen.
- I årsrapporten bør styret opplyse om deltagelse på styremøtene og om forhold som kan belyse styremedlemmenes kompetanse. I tillegg bør det opplyses hvilke styremedlemmer som vurderes som uavhengige.
- Styremedlemmer bør oppfordres til å eie aksjer i selskapet.

KLP og KLP-fondenes retningslinje:

Selskaper notert på Oslo Børs bør følge norske standarder når det gjelder:

- Krav om representasjon av begge kjønn i styret
- At daglig leder ikke kan være medlem av styret

9. Styrets arbeid

- Styret bør fastsette instruksjoner for styret og for den daglige ledelsen med særlig vekt på klar intern ansvars- og oppgavefordeling.
- Styret bør sørge for at styremedlemmer og ledende ansatte gjør selskapet kjent med vesentlige interesser de måtte ha i saker som styret skal behandle.
- For å sikre en mer uavhengig behandling av saker av vesentlig karakter hvor styreleder selv er eller har vært aktivt engasjert, bør annet styremedlem lede diskusjoner i slike saker.
- Større selskaper skal etter allmennaksjeloven ha revisjonsutvalg. Det samlede styret bør ikke fungere som selskapets revisjonsutvalg. Indre selskaper bør vurdere etablering av revisjonsutvalg. I tillegg til lovens krav om revisjonsutvalgets sammensetning mv. bør flertallet av medlemmene i utvalget være uavhengig av virksomheten.

- Styret bør også vurdere bruk av kompensasjonsutvalg for å bidra til grundig og uavhengig behandling av saker som gjelder godtgjørelse til ledende ansatte. Slikt utvalg bør bestå av styremedlemmer som er uavhengige av ledende ansatte.
- Styret bør informere om eventuell bruk av styreutvalg i årsrapporten.
- Styret bør evaluere sitt arbeid og sin kompetanse årlig.

10. Risikostyring og intern kontroll

- Styret skal påse at selskapet har god intern kontroll og hensiktsmessige systemer for risikostyring i forhold til omfanget og arten av selskapets virksomhet. Internkontrollen og systemene bør også omfatte selskapets retningslinjer mv. for hvordan det integrerer hensyn til omverdenen i verdiskapningen.
- Styret bør årlig foreta en gjennomgang av selskapets viktigste risikoområder og den interne kontroll.

11. Godtgjørelse til styret

- Godtgjørelsen til styret bør reflektere styrets ansvar, kompetanse, tidsbruk og virksomhetens kompleksitet.
- Godtgjørelse til styret bør ikke være resultatavhengig. Opsjoner bør ikke utstedes til styremedlemmer.

KLP og KLP-fondenes retningslinje:

Godtgjørelser til styret kan utbetales i kombinasjon av aksjer (til markedspris) og kontanter. Vi anbefaler at styrehonoraret deles i et fast styrehonorar som godtgjørelse for ansvaret og et møtehonorar som godtgjørelse for arbeidet.

- Styremedlemmer, eller selskaper som de er tilknyttet, bør ikke påta seg særskilte oppgaver for selskapet i tillegg til styrevervet. Dersom de likevel gjør det, bør hele styret være informert. Honorar for slike oppgaver bør godkjennes av styret.
- Dersom det har vært gitt godtgjørelser utover vanlig styrehonorar, bør det spesifiseres i årsrapporten.

12. Godtgjørelse til ledende ansatte

- Styret utarbeider retningslinjer for godtgjørelse til ledende ansatte i henhold til loven. Retningslinjene fremlegges for generalforsamlingen.
- Styrets erklæringer om lederlønn bør være et eget saksdokument til generalforsamlingen.

- Det bør være klart angitt hvilke retningslinjer som skal være veiledende og hvilke som eventuelt skal være bindende. Generalforsamlingen bør stemme separat over hver av retningslinjene.
- Retningslinjene for fastsettelse av godtgjørelse til ledende ansatte bør angi hovedprinsippene for selskapets lederlønnspolitik. Retningslinjene bør bidra til sammenfallende interesser mellom aksjeeierne og ledende ansatte.

KLP og KLP-fondenes retningslinje for godtgjørelse generelt:

- Overordnet bør den totale godtgjørelsen være innenfor normen i bransjen. Den totale godtgjørelsen skal ta hensyn til kostnader for eierne, samtidig som den skal være konkurransedyktig. Godtgjørelsen skal også gi ledelsen riktige incentiver. Eventuell bonus skal være knyttet til selskapets verdiskaping og honorere gode resultater.
- Sluttvederlag:
 - Etterlønnssavtaler bør ikke overskride to årslønner med avkortning mot lønn i evt. ny jobb eller ett år uten avkortning.
 - Endring i majoritetseierskap bør ikke utløse ekstraordinære lønnsutbetalinger.
 - Sluttvederlag bør ikke tre i kraft ved egen oppsigelse.
- Pensjon: Vi vil stemme for pensjonsavtaler med normale betingelser og pensjonsalder.
- Redegjørelsen for godtgjørelse bør ha en form og innhold som danner et tilstrekkelig beslutningsgrunnlag for aksjonærene. KLP og KLP-fondene vil vurdere å stemme blankt eller stemme mot styrets redegjørelse, dersom redegjørelsen og rapporteringen ikke er tilstrekkelig som beslutningsgrunnlag.

- Resultatavhengig godtgjørelse til ledende ansatte i form av opsjons-, bonusprogrammer eller lignende, bør knyttes til verdiskaping for aksjeeierne eller resultatutvikling for selskapet over tid. Slike ordninger, herunder opsjonsordninger, bør være prestasjonsrettede og forankret i målbare forhold som den ansatte kan påvirke. Det bør settes et tak på resultatavhengig godtgjørelse.

KLP og KLP-fondenes retningslinje for variabel lønn:

For at KLP og KLP-fondene skal stemme for opsjons- og bonusprogrammer, bør en vesentlig andel av de følgende prinsippene være oppfylt:

- Selskapet bør ha et fastsatt tak for bonus.
- Bonus skal bygge på målbare prestasjonskriterier og honorere gode resultater.
- Bonusutbetalinger bør reflektere flere års resultater.
- I tilfeller hvor selskapets aksjeutvikling ligger til grunn for den resultatavhengige godtgjørelsen bør selskapets aksjekursutvikling sammenlignes i forhold til en på forhånd definert, relevant referanse (for eksempel konkurrenter eller indekser).
- Bonus kan utbetales i kontanter eller i aksjer (til markedspris).

- I bonusordninger med aksjerabatter til de ansatte bør rabatten ikke overstige 25 prosent.
- Opsjonsordninger bør i større selskaper begrenses til toppledelsen.
- Den ansatte bør betale for opsjonene.
- Forslag om opsjonsprogrammer skal omfatte tildelingskriterier, og det bør beregnes virkelig verdi av opsjonsordningene, regnskapsmessige konsekvenser for selskapet og potensielle utvanningseffekter.
- Ved bruk av opsjonsordninger bør innløsningskurs justeres ved tildeling (til markedspris). Ved aksjebaserte ordninger og opsjonsprogrammer bør minst halvparten av aksjene beholdes i minimum tre år.

13. Informasjon og kommunikasjon

- Styret bør fastsette retningslinjer for selskapets rapportering av finansiell og annen informasjon basert på åpenhet og under hensyn til kravet om likebehandling av aktørene i verdipapirmarkedet.
- Styret bør fastsette retningslinjer for selskapets kontakt med aksjeeiere utenfor generalforsamlingen.

14. Selskapsøvertakelse

- Styret bør ha utarbeidet hovedprinsipper for hvordan det vil opptre ved eventuelle overtakelsestilbud.
- I en tilbudsprosess bør styret og ledelsen ha et selvstendig ansvar for å bidra til at aksjeeierne blir likebehandlet, og at ikke virksomheten forstyrres unødige. Styret har et særskilt ansvar for at aksjeeierne har informasjon og tid til å kunne ta stilling til budet.
- Styret bør ikke forhindre eller vanskeliggjøre at noen fremsetter tilbud på selskapets virksomhet eller aksjer.
- Avtaler med tilbydere om å begrense selskapets mulighet til å fremskaffe andre tilbud på selskapets aksjer bør bare inngås når det åpenbart kan begrunnes i selskapets og aksjeeiernes felles interesse. Det samme gjelder avtale om kompensasjon til tilbyder hvis tilbudet ikke gjennomføres. Eventuell kompensasjon bør være begrenset til de kostnadene tilbyder har ved fremsettelse av budet.
- Avtaler mellom selskapet og tilbyder av betydning for markedets vurdering av tilbudet, bør gjøres offentlig senest samtidig med melding om at tilbudet vil bli fremsatt.
- Dersom det fremsettes et tilbud på selskapets aksjer, bør ikke selskapets styre utnytte emisjonsfullmakter eller treffe andre tiltak med formål å hindre gjennomføringen av tilbudet, uten at dette er godkjent av generalforsamlingen etter at tilbudet er kjent.
- Dersom et bud fremmes på selskapets aksjer, bør styret avgi en uttalelse med en anbefaling om aksjeeierne bør akseptere eller ikke. I styrets uttalelse om tilbudet bør det fremkomme om

vurderingen er enstemmig, og i motsatt fall på hvilket grunnlag enkelte styremedlemmer har tatt forbehold om styrets uttalelse. Styret bør innhente en verdivurdering fra en uavhengig sakkyndig. Verdivurderingen bør begrunnes og offentliggjøres senest samtidig med styrets uttalelse.

- Transaksjoner som i realiteten innebærer avhendelse av virksomheten, bør besluttes av generalforsamlingen (eventuelt bedriftsforsamlingen).

15. Revisor

- Styret bør sørge for at revisor hvert år legger frem hovedtrekkene i en plan for gjennomføring av revisjonsarbeidet.
- Styret bør innkalle revisor til møter der de behandler årsregnskapet. I møtene bør revisor gjennomgå eventuelle vesentlige endringer i selskapets regnskapsprinsipper, sentrale forhold ved revisjonen, vurdering av vesentlige regnskapsestimer og alle vesentlige forhold hvor det har vært uenighet mellom revisor og administrasjonen.
- Styret bør minst en gang i året gjennomgå selskapets interne kontroll med revisor, samt svakheter revisor har identifisert og forslag til forbedringer.
- Styret bør fastsette retningslinjer for den daglige ledelsens adgang til å benytte revisor til andre tjenester enn revisjon.

Dokumenthistorikk

Versjon	Godkjent av	Godkjent dato
1	Konsernsjef	2010
2	Konsernsjef	04.04.2019

KOMMUNAL LANDSPENSJONSKASSE

Org. Nr. 938 708 606
PB. 400 Sentrum, 0103 Oslo

Tlf.: 55 54 85 00

www.klp.no

HOVEDKONTOR

